

بررسی تطبیقی قوانین و برنامه‌های توسعه شهری با اصول حکمروایی خوب

مطالعه موردی: برنامه‌های توسعه شهری تهران

موسی کمانرودی کجوری - استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
محمد بیگدلی^۱ - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۳/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۲/۱۷

چکیده:

حکمروایی خوب را می‌توان رویکرد، فرایند و شیوه مشارکتی اداره امور عمومی با مشارکت سه بخش دولتی، خصوصی و مدنی تعریف نمود. در سال‌های اخیر در ایران، به طور گسترده از این رویکرد به عنوان ضرورت توسعه مدیریت شهری کشور نام برده شده و در موارد متعددی به ارزیابی تحقق آن در اداره امور عمومی شهرها نیز پرداخته شده است. این در حالی است که به ظرفیت‌های موجود آن در قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور توجه نشده است. اقدامات صورت پذیرفته در این خصوص، بیشتر در نفعی انفعالی انحصار مدیریت دولتی در اداره کشور و شهرها انجام پذیرفته است. به همین دلیل این تلاش‌ها و اقدامات منجر به تبدیل این رویکرد به گفتمان رایج علمی و اجرایی حوزه مدیریت توسعه شهری در ایران نشد. از این رو این پژوهش در پاسخ به این سؤال اساسی انجام پذیرفت که میزان تطبیق قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصول حکمروایی خوب چیست؟ هدف این پژوهش، شناخت و تشریح میزان تطبیق پذیری محتوای قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصول حکمروایی خوب و کمک به بازنگری مبانی ارزشی، جهت‌گیری‌های دانشی و توسعه مدیریت شهری کشور است. این پژوهش از نوع پژوهش‌های نظری و کیفی می‌باشد که به روش تحلیل محتوایی، مقایسه‌ای و دلفی انجام پذیرفته است. روش دلفی برای نظرسنجی و تطبیق نهایی محتوای قوانین و برنامه‌های مورد مطالعه با اصول حکمروایی استفاده شده است. اطلاعات مورد نیاز این پژوهش به روش مطالعات کتابخانه‌ای جمع‌آوری گردیده است. قوانین و برنامه‌های مورد استفاده در این پژوهش، شامل قوانین توسعه شهری کشور، برنامه‌های توسعه شهری شهر تهران و برنامه‌های سازمانی شورای اسلامی شهر و شهرداری تهران می‌باشد. بر اساس یافته‌های این پژوهش، قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران با اصول حکمروایی خوب شهری ارتباط دارند، اما به ندرت با آنها منطبق می‌باشند. میزان ارتباط این قوانین و برنامه‌ها با این اصول، از قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور و شهر تهران به برنامه‌های سازمانی شورای اسلامی و شهرداری بیشتر می‌شود. این قوانین و برنامه‌ها بدون رویکرد حکمروایی و صرفاً با هدف استانداردسازی فنی عملکرد سازمانی مدیریت شهری تدوین شده‌اند.

واژگان کلیدی: قوانین توسعه شهری، برنامه‌های توسعه شهری، حکمروایی خوب شهری.

۳۹

شماره یازدهم

تابستان ۱۳۹۳

فصلنامه

علمی-پژوهشی

مطالعات
شهری

بررسی تطبیقی قوانین و برنامه‌های توسعه شهری با اصول حکمروایی خوب

۱. مقدمه

گسترش شهرنشینی و رشد روزافزون شهرها، مشکلات فراوانی در اداره امور عمومی شهرها، به ویژه در کشورهای جهان سوم ایجاد کرد و نظام مدیریت شهری را با چالش‌ها و تنگناهای جدیدی مواجه نمود. این روند و شرایط، از جمله عواملی بودند که مشارکت شهروندان در اداره امور عمومی شهرها را بیش از پیش ضروری نمود. از این رو زمانی که برنامه اسکان بشر سازمان ملل متحد در جریان دستور کار خود با چالش نحوه اجرای دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط در سطح شهرها روبرو شد، دو شیوه را برای مواجهه با این چالش‌ها مطرح کرد. این شیوه‌ها عبارت بودند از اقدام برای دستیابی به هدف ایجاد سرپناه برای همه و حرکت به سمت مدیریت مطلوب شهری به منظور رسیدن به توسعه پایدار. این شیوه‌ها در سال‌های پایانی قرن بیستم به تأیید مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید و با این هدف که تا سال ۲۰۱۵ م فقر مطلق در سطح جهان به نصف وضع موجود برسد، «حکمرانی خوب»^۱ به عنوان پیش فرض تحقق آن مطرح گردید (Taylor, 2000: 10-).^۱ به طور کلی حکمروایی خوب را می‌توان رویکرد، فرایند و شیوه اداره امور عمومی با مشارکت و تعامل سازنده سه بخش دولتی، خصوصی و مدنی تعریف کرد (کمانرودی کجوری و حق جو، ۱۳۹۲: ۱۲۴). از این رویکرد به عنوان یکی از ویژگی‌های شهر پایدار در کنار سه ویژگی قابلیت زیست مطلوب^۲، رقابت‌پذیری^۳ و قابلیت انباشت نام برده شده است (Ramakrishna, 2008: 8).

در ایران معاصر، همیشه از مفاهیم مدرن با نوعی سطحی‌نگری و تقلیل‌گرایی استفاده شده است. به گونه‌ای که این روند به مشی غالب عمومی کشور در استفاده از تولیدات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری جوامع غربی و غفلت از زمینه‌ها، توانمندی‌ها و ظرفیت‌های دورنی تبدیل شده است (آبراهامیان، ۱۳۹۰: ۲۲). این روند و رویداد در حوزه مدیریت شهری کشور نیز به طور گسترده اتفاق افتاده است. در سال‌های اخیر در حوزه مدیریت شهری ایران، از حکمروایی خوب به عنوان ضرورت توسعه مدیریت شهری کشور نام برده شد و در موارد متعددی به ارزیابی تحقق آن در اداره امور عمومی شهرها نیز پرداخته شده است. اما با وجود این تلاش‌ها و اقدامات به عمل آمده در این خصوص، این رویکرد در ایران، مجال عمیق پژوهشی نیافت، به گفتمان رایج علمی و اجرایی تبدیل نگردید، با سوابق دانشی و عملی داخلی تطبیق داده نشد و به جایگاه آن در قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور توجه نشد (رک به: شهرداری تهران، ۱۳۹۱). اقدامات به عمل آمده در این خصوص، بیشتر در نفی انفعالی انحصار مدیریت دولتی در اداره کشور و شهرها انجام پذیرفته است (سلیمانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۹۳-۶۷).

این پژوهش در پاسخ به این سؤال اساسی انجام پذیرفت که میزان تطبیق‌پذیری قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصول حکمروایی خوب چیست؟ هدف این پژوهش، شناخت و تشریح میزان تطبیق‌پذیری محتوای قوانین

و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصول حکمروایی خوب و کمک به بازنگری مبانی ارزشی، جهت‌گیری‌های دانشی و توسعه مدیریت شهری کشور است.

۲. روش پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های نظری و کیفی است که از دو وجه قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران و اصول حکمروایی خوب شهری به قرار زیر تشکیل شده است.

الف- قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران: قوانین و برنامه‌های توسعه شهری مورد نظر در این پژوهش در جدول شماره ۱ درج شده‌اند. این قوانین و برنامه‌ها به عنوان نمونه کل قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور در موضوع این پژوهش انتخاب شده‌اند. در تحلیل این قوانین و برنامه‌ها از روش تحلیل محتوا، مقایسه و دلفی استفاده شده است. روش تحلیل محتوا در این پژوهش برای مطالعه و استخراج محتوای منطبق و مرتبط این قوانین و برنامه‌ها با اصول حکمروایی خوب استفاده گردیده است. از روش مقایسه‌ای برای تطبیق و دسته‌بندی محتوای مستخرج از این قوانین و برنامه‌ها با اصول حکمرانی خوب و تنظیم پرسشنامه دلفی استفاده شده است. از روش دلفی برای نظرسنجی و تطبیق نهایی محتوای دسته‌بندی شده این قوانین با اصول حکمروایی به کار گرفته شده است.

گروه دلفی این پژوهش از پنج نفر از خبرگان حوزه مدیریت شهری تشکیل شده بود. کل فرایند پژوهش و تدوین این مقاله در استفاده از روش دلفی در چهارده مرحله انجام پذیرفت. نظرسنجی و تطبیق نهایی محتوای قوانین و برنامه‌های مورد بررسی در این پژوهش با اصول حکمروایی خوب در فرایند دلفی، در سه مرحله (راند)، شامل تنظیم پرسشنامه و پرسش یافته‌های اولیه، جمع‌بندی و اعمال نظرات و اولویت‌بندی و بازنگری پرسشنامه و پرسش مجدد یافته‌های اصلاح شده و اولویت‌بندی و پرسش مجدد یافته‌های اصلاح شده دوم و حصول اجماع و تدوین یافته‌های نهایی انجام پذیرفته است. در این فرایند، مواردی از محتوای این قوانین و برنامه‌ها که به طور مستقیم با شاخص‌های حکمروایی خوب منطبق نبودند، به طور جداگانه و به عنوان «موارد مرتبط» تفکیک شده‌اند. تعداد این موارد که نسبت به «موارد منطبق»، بیشتر می‌باشند، در شناسایی رویکردهای مدیریتی حاکم بر محتوای قوانین و برنامه‌های مورد بررسی در این پژوهش بسیار مؤثر بوده‌اند.

ب- اصول حکمروایی خوب شهری: این اصول به عنوان وجه ثابت یا وجه قیاس این پژوهش در نظر گرفته شدند و قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران با آن مقایسه شده‌اند. این اصول و شاخص‌های آن که از سوی مرکز اسکان بشر سازمان ملل متحد^۴ تعیین گردیده‌اند (UN-HABITAT, 2003 & 2009)، مبنای طراحی پرسشنامه دلفی این پژوهش قرار گرفته‌اند. استفاده از این اصول در این پژوهش به این دلیل بوده که از سوی آن سازمان

1 Good Governanace

2 Livability

3 Competitiveness

4 United Nation Human Settlements Programme (UN-HABI-TAT)

جدول ۱: قوانین و برنامه‌های توسعه شهری مورد استفاده در پژوهش

نوع قوانین و برنامه‌ها	عنوان قوانین و برنامه‌ها
قوانین توسعه شهری کشور (urban development laws)	قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران
	قانون شهرداری‌ها
	آیین‌نامه مالی شهرداری‌ها
برنامه‌های توسعه شهری تهران (urban development plans of Tehran)	طرح راهبردی-ساختاری (جامع) شهر تهران (۱۳۸۶)
	سند چشم‌انداز شهر تهران در افق ۱۴۰۴ (۱۳۸۵)
قوانین و برنامه‌های سازمانی شورای اسلامی شهر و شهرداری تهران (strategic plan of Tehran council) strategic plans and programs of Tehran municipality	برنامه استراتژیک شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۶)
	لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸)
	برنامه عملیاتی میان مدت شهرداری تهران (۹۲-۱۳۹۰)
	چارچوب و رویکردهای اصلی برنامه عملیاتی پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۷-۱۳۹۳)
	راهبردهای نحوه انجام مأموریت‌ها و وظایف شهرداری تهران
	دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران

۳.۱. میزان انطباق قوانین و مقررات توسعه شهری ایران و شهر

تهران با اصل «کارایی»

بر اساس جدول ۳، ۳۹ مورد از محتوای قوانین و مقررات توسعه شهری ایران و شهر تهران با شاخص‌های اصل «کارایی» ارتباط دارند. از بین این موارد، ۱۱ مورد (۲۸/۲ درصد) به طور مستقیم (منطبق) و ۲۸ مورد (۷۱/۸ درصد) به طور غیرمستقیم (مرتبط) با این اصل ارتباط دارند. در بین قوانین و برنامه‌های مورد نظر این پژوهش، از حیث تعداد ارتباط مستقیم با شاخص‌های این اصل تفاوت فاحشی وجود ندارد. اما میزان ارتباط قوانین و برنامه‌های سازمانی شورای اسلامی شهر و شهرداری تهران نسبت به قوانین توسعه شهری ایران و برنامه‌های توسعه شهری تهران با شاخص‌های این اصل بیشتر است. تفاوت فاحش نسبت موارد دارای ارتباط مستقیم و غیرمستقیم قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور و شهر تهران با این شاخص‌ها حاکی از آن است که این قوانین و برنامه‌ها با رویکرد حکمروایی خوب شهری به عنوان شیوه جدید اداره امور عمومی شهری تدوین نشده‌اند. همچنین فراوانی بسیار بالای موارد دارای ارتباط غیرمستقیم (مرتبط) با این شاخص‌ها که اغلب شامل چشم‌اندازهای هفت‌گانه شهر تهران می‌شود، با شاخص «بیانیه چشم‌انداز مشارکتی» این اصل قابل انطباق (منطبق) نبوده‌اند. این چشم‌اندازها به طور کلی شامل تهران؛ شهری پایدار، منسجم، با ساختار مناسب سکونت، فعالیت و فراغت، دانش‌پایه، هوشمند و جهانی، با عملکردهای ملی و جهانی، شاداب و سرزنده با فضاهای عمومی متنوع، امن و مقاوم در برابر انواع آسیب‌ها و سوانح و روان با رفاه عمومی و زیرساخت‌های عمومی و تعدیل نابرابری‌ها می‌باشد.

برای هدایت و مقایسه شهرها در تحقق حکمروایی خوب شهری پیشنهاد شده و برای طراحی و ارائه نظامی تکمیلی محلی در این خصوص از امکان و کارایی لازم برخوردار می‌باشند. این اصول شامل پنج اصل کلی کارایی^۱، برابری^۲، مشارکت^۳، حسابرسی^۴، و امنیت^۵ و هفت اصل فرعی مردم‌سالاری مشروع^۶، مردم‌سالاری مشارکتی^۷، شفافیت^۸، پاسخگویی^۹، انسجام^{۱۰}، ابزارهای بازدارنده فساد و حمایتی^{۱۱} و سیاست‌های امنیتی و ۲۶ شاخص می‌باشد که شرح تفصیلی آنها در جدول ۲ درج شده است.

۳. یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش شامل آن موارد از محتوای قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور و شهر تهران است که دارای ارتباط مستقیم (منطبق) و غیرمستقیم (مرتبط) با اصول و شاخص‌های حکمروایی خوب شهری می‌باشند. این یافته‌ها به صورت تفصیلی و به تفکیک عنوان قوانین و برنامه‌ها، نوع یا سطح قوانین و برنامه‌ها، اصول و شاخص‌های حکمروایی خوب به دست آمده و تنظیم شده‌اند. این یافته‌ها در جداول ۳ تا ۹ درج شده است.

- 1 Efficiency
- 2 equity
- 3 Participation
- 4 Accountability
- 5 Security
- 6 Representative Democracy
- 7 Participative Democracy
- 8 Transparency
- 9 Responsiveness
- 10 Integrity
- 11 Corruption disincentives & protection

جدول ۲: اصول حکمروایی خوب شهری (مورد استفاده در پژوهش)

اصول کلی	اصول فرعی	شاخص‌ها	
کارایی	-	۱- منابع اصلی درآمد	
		۲- قابل پیش‌بینی بودن انتقال در بودجه محلی	
		۳- انتشار عملکرد استانداردها	
		۴- بررسی رضایت مصرف‌کننده	
		۵- وجود بیانیه چشم‌انداز که به طور مشارکتی تنظیم شده باشد	
برابری	-	۶- وجود منشور شهروندی (حق دسترسی به خدمات اولیه)	
		۷- درصد مشاوران زن در نهادهای محلی	
		۸- سیاست‌های قیمت‌گذاری آب برای فقرا	
		۹- محرک‌ها برای تجارت غیررسمی (نواحی ویژه خرده‌فروشی، بازارهای غیررسمی، ...)	
مشارکت	مردم‌سالاری مشروع	۱۰- شورای منتخب	
		۱۱- شهردار منتخب	
		۱۲- حوزه و مشارکت رأی‌دهنده بر حسب جنس	
مشارکتی	مردم‌سالاری مشارکتی	۱۳- اجلاس عمومی (شورای افراد، مشاوران شهر، کمیته‌های مشاوره محله‌ای، ...)	
		۱۴- انجمن‌های مدنی در ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت	
حسابرسی	شفافیت	۱۵- انتشارات رسمی (قراردادها و مناقصه‌ها، بودجه‌ها و حساب‌ها)	
	پاسخگویی	۱۶- کنترل با سطوح بالای حکومت (ملی، ایالتی / استانی)	
	انجام	۱۷- کدهای هدایت (بیانیه منتشر شده که حاوی استانداردهای هدایت شهروندان باشد)	
		۱۸- تسهیل در شکایات شهروندان	
	فساد: ابزارهای بازدارنده و حمایتی	۱۹- کمیسیون ضد فساد (نماینده محلی برای بازرسی و ارائه گزارش از فساد)	
		۲۰- افشای درآمد/ دارایی مقامات محلی و بستگان نزدیک آنها قبل از تصدی شغل	
		۲۱- ممیزی مستقل و منظم از حساب‌های شهرداری و انتشار گسترده نتایج آن	
	امنیت	سیاست‌های امنیتی	۲۲- سیاست جلوگیری از چُرَم
			۲۳- کارکنان خدمات پلیسی به ازای ۱۰۰ هزار نفر
			۲۴- حل منازعه (میزان شرکت جوامع در حل منازعه)
۲۵- سیاست حکومت محلی رسمی برای حمایت از زنان در برابر خشونت			
۲۶- سیاست ا.ج. آی. وی / ایدز			

Source: UN-HABITAT, 2003 & 2009

۳،۲. میزان انطباق قوانین و مقررات توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل «برابری»

بر اساس این پژوهش، حدود ۵۸ مورد از موارد محتوایی قوانین و مقررات توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل «برابری» مرتبط و منطبق می‌باشند. از بین این موارد، ۱۱ مورد (۱۹/۳ درصد) به طور مستقیم (منطبق) و ۲۵ مورد (۸۰/۷ درصد) به طور غیرمستقیم (مرتبط) با شاخص‌های این اصل ارتباط داشته‌اند. همانند اصل کارایی، تفاوت فاحشی بین نوع و سطح قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران در تعداد موارد دارای ارتباط مستقیم با

شاخص‌های این اصل وجود ندارد. البته برنامه عملیاتی میانمدت شهرداری تهران (۹۲-۱۳۹۰) از تعداد موارد منطبق بیشتری با شاخص «وجود منشور حق دسترسی شهروندان به خدمات اولیه» در مقایسه با سایر قوانین و برنامه‌ها و شاخص‌های این اصل برخوردار می‌باشد. همچنین تعداد و نسبت ارتباط غیرمستقیم لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸) با این اصل نسبت به سایر قوانین و برنامه‌ها از فراوانی بالاتری برخوردار است. از این رو قوانین و برنامه‌های سازمانی شهرداری تهران نسبت به سایر قوانین و برنامه‌های توسعه از ارتباط محتوایی بیشتری با این اصل

جدول ۳: تعداد موارد محتوایی منطبق و مرتبط اسناد توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل «کارایی»							
نوع سند	عنوان سند (۱)	تعداد موارد منطبق به تفکیک شاخص‌ها					جمع
		(۲)	(۳)	(۴)	(۵)		
قوانین توسعه شهری ایران	قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران	-	-	-	-	-	-
	قانون شهرداری‌ها	۱	-	-	-	-	۱
	آیین‌نامه مالی شهرداری‌ها	-	-	-	-	-	-
برنامه‌های توسعه شهری تهران	طرح جامع شهر تهران	۱	-	-	-	-	۷
	سند چشم‌انداز شهر تهران در افق ۱۴۰۴	-	-	-	-	-	۷
برنامه‌ها و مقررات سازمانی شورا و شهرداری شهر تهران	برنامه استراتژیک شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۶)	-	-	-	۳	-	۷
	لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸)	۲	-	۱	۱	-	۷
	برنامه عملیاتی میانمدت شهرداری تهران (۹۲-۱۳۹۰)	۱	-	-	۱	-	۲
	چارچوب و رویکردهای اصلی برنامه عملیاتی پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۷-۱۳۹۳)	-	-	-	-	-	-
	راهبردهای نحوه انجام مأموریت‌ها و وظایف شهرداری تهران	-	-	-	-	-	-
	دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران	-	-	-	-	-	-
	جمع	۵	-	۱	۲	۳	۲۸
							۳۹

مأخذ: نگارندگان

- ۱- منابع اصلی درآمد
- ۲- قابل پیش‌بینی بودن انتقال در بودجه محلی
- ۳- انتشار عملکرد استانداردها
- ۴- بررسی رضایت مصرف‌کننده
- ۵- وجود بیانیه چشم‌انداز که به طور مشارکتی تنظیم شده باشد

۴۳

شماره یازدهم
تابستان ۱۳۹۳

فصلنامه
علمی-پژوهشی

مطالعات
شهری

بررسی تطبیقی قوانین و برنامه‌های توسعه شهری با اصول حکمروایی خوب

شاخص‌های اصل مشارکت وجود ندارد. این ویژگی در این اصل، از فقدان رویکرد حکمروایی خوب و حاکمیت رویه متمرکز مدیریت شهری ناشی شده است. این موارد مرتبط، بیشتر شامل رویکرد محله‌محوری، نظارت بر صحت انتخابات شورای اسلامی شهر، جلب همکاری مردم در امور شهری، تشکیل انجمن‌ها و نهادهای اجتماعی، تدوین سازوکار فعالیت شوراها، افزایش نقش شوراهای محلی و تمرکززدایی سازمانی مدیریت شهری می‌گردد. این موارد قبل از تبدیل به برنامه اجرایی و شاخص ارزیابی عملکردها، با شاخص «تعداد انجمن‌های مدنی در آرای آستانه‌های جمعیتی» به عنوان یکی از شاخص‌های اصل مشارکت منطبق نیستند.

برخورداری می‌باشند. موارد دارای ارتباط غیرمستقیم با شاخص‌های این اصل که بیشتر به لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸) مربوط می‌گردد، اغلب شامل ضرورت تنظیم منشور حقوق شهروندی، آموزش همگانی و توانمندسازی شهروندان، ارتقای فرهنگ شهروندی، هدف‌گذاری تأمین خدمات عمومی، تحقق عدالت اجتماعی و فضایی، بهبود ارائه خدمات الکترونیکی، توسعه امکانات حرکت برای معلولان و جانبازان و تبیین و تحکیم نقش و حقوق زنان در عرصه‌های مختلف زندگی خانوادگی و اجتماعی می‌شود (جدول ۴).

۳.۳. میزان انطباق قوانین و مقررات توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل «مشارکت»

قوانین و مقررات توسعه شهری ایران و شهر تهران از حیث نوع و میزان ارتباط با اصل «مشارکت»، از شرایط مشابه اصول کارایی و برابری برخوردارند. محتوای این قوانین و برنامه‌ها در ۳۴ مورد با شاخص‌های این اصل ارتباط داشته‌اند که ۲۷ مورد (۷۹/۴ درصد) آن از نوع ارتباط غیرمستقیم (مرتبط) می‌باشد. بر اساس جدول شماره ۵، حدود نیمی از این موارد (۴۴/۴ درصد) به لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸) اختصاص دارند. همانند دو اصل کارایی و برابری، تفاوت فاحشی بین قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور و شهر تهران در ارتباط مستقیم با

۳.۴. میزان انطباق قوانین و مقررات توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل «حسابرسی»

قوانین و مقررات توسعه شهری مورد بررسی ایران و شهر تهران در این پژوهش، بیشترین ارتباط محتوایی (۱۰۸ مورد) را با اصل «حسابرسی» نسبت بین سایر اصول حکمروایی خوب شهری دارند. این موارد حدود ۴۴/۴ درصد کل موارد دارای ارتباط این قوانین و برنامه‌ها با اصول حکمروایی خوب شهری را شامل می‌شوند. البته حدود ۷۱/۳ درصد این موارد از نوع ارتباط غیرمستقیم (مرتبط) می‌باشد. بر اساس جدول شماره ۶، قوانین

جدول ۴: تعداد موارد منطبق و مرتبط محتوای اسناد توسعه شهری ایران و شهر تهران با شاخص‌های اصل «برابری»						
نوع سند	عنوان سند (۱)	تعداد موارد منطبق به تفکیک شاخص‌ها				جمع
		(۲)	(۳)	(۴)	تعداد موارد مرتبط	
قوانین توسعه شهری ایران	قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران	-	-	-	-	-
	قانون شهرداری‌ها	۱	-	۱	-	۳
	آیین‌نامه مالی شهرداری‌ها	-	-	-	-	-
برنامه‌های توسعه شهری تهران	طرح جامع شهر تهران	-	-	۱	۸	۹
	سند چشم‌انداز شهر تهران در افق ۱۴۰۴	-	-	-	۳	۳
برنامه‌ها و مقررات سازمانی شورا و شهرداری شهر تهران	برنامه استراتژیک شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۶)	-	-	-	-	-
	لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸)	-	-	۱	۲۸	۲۹
	برنامه عملیاتی میان‌مدت شهرداری تهران (۹۲-۱۳۹۰)	۵	۱	-	-	۶
	چارچوب و رویکردهای اصلی برنامه عملیاتی پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۷-۱۳۹۳)	-	-	-	-	-
	راهبردهای نحوه انجام مأموریت‌های شهرداری تهران	-	-	-	-	۷
	دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران	-	-	-	-	-
جمع						۵۷

مأخذ: نگارندگان

- ۱- وجود منشور شهروندی (حق دسترسی به خدمات اولیه)
- ۲- درصد مشاوران زن در نهادهای محلی
- ۳- سیاست‌های قیمت‌گذاری آب برای فقرا
- ۴- محرک‌ها برای تجارت غیررسمی (نواحی ویژه خرده‌فروشی، ...)

جدول ۵: تعداد موارد منطبق و مرتبط محتوای اسناد توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل «مشارکت»						
نوع سند	عنوان سند (۱)	تعداد موارد منطبق با شاخص‌ها				جمع
		(۲)	(۳)	(۴)	(۵)	
قوانین توسعه شهری ایران	قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران	۴	-	-	-	۱۱
	قانون شهرداری‌ها	-	-	-	-	-
	آیین‌نامه مالی شهرداری‌ها	-	-	-	-	-
برنامه‌های توسعه شهری تهران	طرح جامع شهر تهران	-	-	-	۳	۳
	سند چشم‌انداز شهر تهران در افق ۱۴۰۴	۱	-	-	-	۱
برنامه‌ها و مقررات سازمانی شورا و شهرداری شهر تهران	برنامه استراتژیک شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۶)	-	-	-	-	-
	لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸)	۱	-	-	-	۱۳
	برنامه عملیاتی میان‌مدت شهرداری تهران (۹۲-۱۳۹۰)	۱	-	-	-	۶
	چارچوب و رویکردهای اصلی برنامه عملیاتی پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۷-۱۳۹۳)	-	-	-	-	-
	راهبردهای نحوه انجام مأموریت‌ها و وظایف شهرداری تهران	-	-	-	-	-
	دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران	-	-	-	-	-
جمع						۳۴

مأخذ: نگارندگان

- ۱- شورای منتخب
- ۲- شهردار منتخب
- ۳- حوزه و مشارکت رأی‌دهنده بر حسب جنس
- ۴- اجلاس عمومی (شورای افراد، مشاوران شهر، کمیته‌های مشاوره محله‌ای، ...)
- ۵- انجمن‌های مدنی درازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت

توسعه شهری کشور و قوانین و برنامه‌های سازمانی شورای اسلامی شهر و شهرداری تهران نسبت به برنامه‌های توسعه شهری تهران، ارتباط محتوایی بیشتری با اصل حسابرسی در مقایسه با اصول دیگر دارند. به رغم این، ویژگی‌های ارتباط محتوایی قوانین و برنامه‌ها با این اصل نیز نشانگر فقدان رویکرد حکمروایی خوب در تدوین آنها و حاکمیت نوعی رویکرد متمرکز مدیریت شهری در سازماندهی فنی رفتار اجرایی سازمان شهرداری‌ها در مقیاس ملی و محلی است. به همین دلیل اغلب موارد مرتبط این قوانین و برنامه‌ها دارای ارتباط مستقیم (منطبق) با شاخص‌های اصل حسابرسی ندارند. این موارد مرتبط رامی توان در متحدالشکل کردن

حسابداری در شهرداری‌ها، نحوه و نظارت شورای اسلامی شهر بر حسن اداره دارایی‌ها، معاملات، نوع و میزان اخذ عوارض، درآمد و هزینه، انجام مزایده‌ها و مناقصه‌ها، اخذ وام و استقراض، اجاره ماشین‌آلات و مشارکت سازمانی شهرداری‌ها برشمرد.

۳،۵. میزان انطباق قوانین و مقررات توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل «امنیت»

بر اساس این پژوهش، قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور و شهر تهران، کمترین ارتباط را با اصل «امنیت» در مقایسه با سایر اصول حکمروایی خوب شهری دارند. از بین ۱۱ مورد ارتباط محتوایی این قوانین و برنامه‌ها این اصل، فقط یک مورد در لایحه

جدول ۶: تعداد موارد منطبق و مرتبط محتوای اسناد توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل «حسابرسی»

ش.ر.	تعداد موارد مرتبط	تعداد موارد منطبق با شاخص‌ها							عنوان سند	نوع سند
		(۷)	(۶)	(۵)	(۴)	(۳)	(۲)	(۱)		
۸	۱	-	-	۲	۱	-	۲	۲	قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران	قوانین توسعه شهری ایران
۳۶	۲۴	۱	-	۳	۱	-	۷	۱	قانون شهرداری‌ها	
۱۸	۱۳	۱	-	-	-	۴	-	-	آیین‌نامه مالی شهرداری‌ها	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	طرح جامع شهر تهران	برنامه‌های توسعه شهری تهران
-	-	-	-	-	-	-	-	-	سند چشم‌انداز شهر تهران در افاق ۱۴۰۴	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	برنامه استراتژیک شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۶)	برنامه‌ها و مقررات سازمانی شورا و شهرداری شهر تهران
۶	۲	-	-	-	-	-	۳	۱	لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۱۳۸۸-۹۲)	
۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	برنامه عملیاتی میان‌مدت شهرداری تهران (۱۳۹۰-۹۲)	
۵	۴	-	-	-	-	-	۱	-	چارچوب و رویکردهای اصلی برنامه عملیاتی پنج‌ساله شهرداری تهران (۱۳۹۳-۹۷)	
۳	۳	-	-	-	-	-	-	-	راهنمای نحوه انجام مأموریت‌ها و وظایف شهرداری تهران	
۳۱	۲۰	-	-	-	-	-	۱	-	دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران	
۱۰۸	۷۷	۲	-	۵	۲	۴	۱۴	۴	جمع	

مأخذ: نگارندگان

- ۱- انتشارات رسمی (قراردادها و مناقصه‌ها، بودجه‌ها و حساب‌ها)
- ۲- کنترل با سطوح بالای حکومت (ملی، ایالتی / استانی)
- ۳- کدهای هدایت (بیانیه منتشر شده که حاوی استانداردهای هدایت شهروندان باشد)
- ۴- تسهیل در شکایات شهروندان
- ۵- کمیسیون ضد فساد (نمایندگی محلی برای بازرسی و ارائه گزارش از فساد)
- ۶- افشای درآمد/ دارایی مقامات محلی و بستگان نزدیک آنها قبل از تصدی شغل
- ۷- ممیزی مستقل و منظم از حساب‌های شهرداری و انتشار گسترده نتایج آن

برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸) با شاخص «سیاست حکومت محلی رسمی برای حمایت از زنان در برابر خشونت» منطبق بوده است. حدود ۹۰/۹ درصد ارتباط محتوایی این قوانین و برنامه‌ها با شاخص‌های این اصل، از نوع ارتباط غیرمستقیم (مرتبط) است. همچنین برنامه‌های توسعه شهری تهران و قوانین و برنامه‌های سازمانی شورای اسلامی شهر و شهرداری تهران، کمترین ارتباط را با این اصل نسبت به قوانین توسعه شهری ایران دارند. این ویژگی نشانگر خلاء جایگاه و کم‌توجهی به مقوله مهم امنیت در تدوین این قوانین و برنامه‌ها می‌باشد. این خلاء را می‌توان ناشی از ساختار بخشی و عدم یکپارچگی مدیریت شهری کشور دانست. تعداد ۱۰ موردی که به عنوان موارد مرتبط

در جدول شماره ۷ درج شده‌اند و منطبق با شاخص‌های این اصل نبوده‌اند، اغلب مربوط به موضوع پیشگیری و کاهش جرایم و در مقایسه با شاخص «سیاست جلوگیری از جرم» می‌باشد. این موارد شامل سیاست‌های عملکرد سازمانی شورای اسلامی شهر و شهرداری برای رسیدگی به تخلفات و رفع اختلافات مأموران نظامی و انتظامی، افراد و محلات، اصناف و پیمانکاران، تشریک مساعی شهرداری با دولت برای تأمین امنیت اجتماعی، بهداشت شهروندان، جلوگیری از شیوع امراض انسانی و حیوانی و ایمن‌سازی شهر در برابر آسیب‌ها و سوانح اجتماعی و طبیعی می‌شود.

جدول ۷: تعداد موارد منطبق و مرتبط محتوای اسناد توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصل امنیت							
جمع	تعداد موارد مرتبط	تعداد موارد منطبق با شاخص‌ها				عنوان سند (۱)	نوع سند
		(۲)	(۳)	(۴)	(۵)		
۲	۲	-	-	-	-	قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران	قوانین توسعه شهری ایران
۵	۵	-	-	-	-	قانون شهرداری‌ها	
۱	۱	-	-	-	-	آیین‌نامه مالی شهرداری‌ها	
-	-	-	-	-	-	طرح جامع شهر تهران	برنامه‌های توسعه شهری تهران
-	-	-	-	-	-	سند چشم‌انداز شهر تهران در افق ۱۴۰۴	
-	-	-	-	-	-	برنامه استراتژیک شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۶)	برنامه‌ها و مقررات سازمانی شورا و شهرداری شهر تهران
۳	۲	-	۱	-	-	لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸)	
-	-	-	-	-	-	برنامه عملیاتی میانمدت شهرداری تهران (۹۲-۱۳۹۰)	
-	-	-	-	-	-	چارچوب و رویکردهای اصلی برنامه عملیاتی پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۷-۱۳۹۳)	
-	-	-	-	-	-	راهبردهای نحوه انجام مأموریت‌ها و وظایف شهرداری تهران	
-	-	-	-	-	-	دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران	
۱۱	۱۰	-	۱	-	-	جمع	

مأخذ: نگارندگان

۴- سیاست حکومت محلی رسمی برای حمایت از زنان در برابر خشونت

۱- سیاست جلوگیری از جرم

۵- سیاست ا.چ.آ.وی/ایدز

۲- کارکنان خدمات پلیسی به ازای ۱۰۰ هزار نفر

۳- حل منازعه (میزان شرکت جوامع در حل منازعه)

۴۶

شماره یازدهم
تابستان ۱۳۹۳

فصلنامه
علمی-پژوهشی
مطالعات
شهری

بررسی تطبیقی قوانین و برنامه‌های توسعه شهری با اصول حکمروایی خوب

۴. نتیجه‌گیری

از ارتباط بیشتری با اصول حکمروایی خوب شهری برخوردار می‌باشند (جدول ۸).

تفاوت فاحش نسبت موارد دارای ارتباط مستقیم و غیرمستقیم قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور و شهر تهران با اصول حکمروایی خوب نشان می‌دهد که این قوانین و برنامه‌ها با رویکرد حکمروایی خوب شهری به عنوان شیوه جدید اداره امور عمومی شهری تدوین نشده‌اند؛ این قوانین و برنامه‌ها غالباً با رویکرد متمرکز مدیریت شهری در سازماندهی فنی رفتار اجرایی سازمان شهرداری‌ها در مقیاس ملی و محلی تدوین شده‌اند. به واقع این قوانین و برنامه‌ها با حاکمیت رویکردهای «اداره شهر» و «مدیریت شهری»^۲ در حوزه مدیریت شهری کشور تدوین شده‌اند. توسعه حوزه مدیریت شهری کشور و شهر تهران مستلزم تغییر دو رویکرد یاد شده به «رویکرد حکمروایی خوب» شهری می‌باشد (کاظمیان و دیگران، ۱۳۹۲).

الف- قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران از حیث محتوایی در ۲۵۰ مورد با اصول حکمروایی خوب شهری ارتباط دارند که ۲۴/۴ درصد آنها از نوع ارتباط مستقیم (منطبق) است. از بین این تعداد موارد منطبق، حدود ۳۲/۳ درصد به اصل «حسابرسی» اختصاص دارد که نسبت به سایر اصول از جایگاه ویژه‌ای در این خصوص برخوردار می‌باشد. نسبت ارتباط غیرمستقیم (مرتبط) قوانین و برنامه‌های توسعه شهری کشور و شهر تهران با اصول کارایی، برابری، مشارکت، حسابرسی و امنیت، به ترتیب ۷۱/۸ درصد، ۸۰/۷ درصد، ۷۹/۴ درصد، ۷۱/۳ درصد و ۹۰/۹ درصد می‌باشد. بین قوانین و برنامه‌های بررسی شده در این پژوهش، از حیث تعداد ارتباط مستقیم با این اصول، تفاوت فاحشی وجود ندارد. اما لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸)، قانون شهرداری‌ها، و دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران نسبت به سایر قوانین و برنامه‌ها

جدول ۸: تعداد موارد منطبق و مرتبط محتوای اسناد توسعه شهری ایران و شهر تهران با اصول حکمروایی خوب شهری

نوع اسناد	عنوان اسناد	تعداد موارد منطبق و مرتبط					
		کارایی	برابری	مشارکت	حسابرسی	امنیت	سوی
قوانین توسعه شهری ایران	قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران	-	-	۱۱	۸	۲	۲۱
	قانون شهرداری‌ها	۱	۳	-	۳۶	۵	۴۵
	آیین‌نامه مالی شهرداری‌ها	-	-	-	۱۸	۱	۱۹
برنامه‌های توسعه شهری تهران	طرح جامع شهر تهران	۸	۹	۳	-	-	۲۰
	سند چشم‌انداز شهر تهران در افق ۱۴۰۴	۷	۳	۱	-	-	۱۱
برنامه‌ها و مقررات سازمانی شورا و شهرداری شهر تهران	برنامه استراتژیک شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۶)	۱۰	-	-	-	-	۱۰
	لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸)	۱۱	۲۹	۱۳	۶	۳	۶۲
	برنامه عملیاتی میان‌مدت شهرداری تهران (۹۲-۱۳۹۰)	۲	۷	۶	۱	-	۱۶
	چارچوب و رویکردهای اصلی برنامه عملیاتی پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۷-۱۳۹۳)	-	-	-	۵	-	۵
	راهبردهای نحوه انجام مأموریت‌ها و وظایف شهرداری تهران	-	۷	-	۳	-	۱۰
	دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران	-	-	-	۳۱	-	۳۱
	جمع	۳۹	۵۸	۳۴	۱۰۸	۱۱	۲۵۰

مأخذ: نگارندگان

- 1 City Administration
- 2 Urban Management

جدول ۹: تعداد موارد منطبق و مرتبط محتوای قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران و شهر تهران با شاخص‌های اصول حکمروایی خوب شهری

اصول	شاخص‌ها	تعداد موارد منطبق	تعداد موارد مرتبط
کارایی	۱- منابع اصلی درآمد	۵	۲۸
	۲- قابل پیش‌بینی بودن انتقال در بودجه محلی	-	
	۳- انتشار عملکرد استانداردها	۱	
	۴- بررسی رضایت مصرف‌کننده	۲	
	۵- وجود بیانیه چشم‌انداز که به طور مشارکتی تنظیم شده باشد	۳	
	جمع	۱۱	
برابری	۶- وجود منشور شهروندی (حق دسترسی به خدمات اولیه)	۶	۴۷
	۷- درصد مشاوران زن در نهادهای محلی	۱	
	۸- سیاست‌های قیمت‌گذاری آب برای فقرا	۱	
	۹- محرک‌ها برای تجارت غیررسمی (نواحی ویژه خرده‌فروشی، بازارهای غیررسمی، ...)	۳	
	جمع	۱۱	
مشارکت	۱۰- شورای منتخب	۷	۲۷
	۱۱- شهردار منتخب	-	
	۱۲- حوزه و مشارکت رأی‌دهنده بر حسب جنس	-	
	۱۳- اجلاس عمومی (شورای افراد، مشاوران شهر، کمیته‌های مشاوره محله‌ای، ...)	-	
	۱۴- انجمن‌های مدنی در ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت	-	
	جمع	۷	
حسابرسی	۱۵- انتشارات رسمی (قراردادها و مناقصه‌ها، بودجه‌ها و حساب‌ها)	۴	۷۷
	۱۶- کنترل با سطوح بالای حکومت (ملی، ایالتی / استانی)	۱۴	
	۱۷- کدهای هدایت (بیانیه منتشر شده که حاوی استانداردهای هدایت شهروندان باشد)	۴	
	۱۸- تسهیل در شکایات شهروندان	۲	
	۱۹- کمیسیون ضد فساد (نماینده محلی برای بررسی و ارائه گزارش از فساد)	۵	
	۲۰- افشای درآمد/ دارایی مقامات محلی و بستگان نزدیک آنها قبل از تصدی شغل	۰	
	۲۱- ممیزی مستقل و منظم از حساب‌های شهرداری و انتشار گسترده نتایج آن	۲	
	جمع	۳۱	
امنیت	۲۲- سیاست جلوگیری از جرم	-	۱۰
	۲۳- کارکنان خدمات پلیسی به ازای ۱۰۰ هزار نفر	-	
	۲۴- حل منازعه (میزان شرکت جوامع در حل منازعه)	-	
	۲۵- سیاست حکومت محلی رسمی برای حمایت از زنان در برابر خشونت	۱	
	۲۶- سیاست اچ.آی.وی / ایدز	-	
	جمع	۱	
جمع	جمع	۶۱	۱۸۹

منابع:

- ابراهامیان، ارواند (۱۳۹۰)، تاریخ ایران نوین، ترجمه شهریار خواجهیان، تهران: انتشارات نشر دات، چاپ اول.
- آخوندی، عباس (۱۳۸۶)، مسئله حکمروایی و قانون جامع شهرسازی و معماری کشور، جستارهای شهرسازی (فصلنامه تحلیلی-پژوهشی علوم اجتماعی)، سال ششم، شماره ۱۹ و ۲۰، صص ۵۶-۵۹.
- اطهری، کمال (۱۳۸۶)، حاکمیت شایسته و ضرورت احیای حوزه عمومی، جستارهای شهرسازی (فصلنامه تحلیلی - پژوهشی علوم اجتماعی)، سال ششم، شماره ۱۹ و ۲۰، صص ۳۲-۳۷.
- پاداش، حمید و دیگران (۱۳۸۶)، مؤلفه‌ها و اصول حکمروایی شهری، جستارهای شهرسازی (فصلنامه تحلیلی - پژوهشی علوم اجتماعی)، سال ششم، شماره ۱۹ و ۲۰، صص ۷۹-۷۲.
- پی‌یر، جان و پیترز، گای (۱۳۸۶)، انواع رویکردهای نظری درباره حکمروایی، ترجمه محمد تقی‌زاده مطلق، جستارهای شهرسازی (فصلنامه تحلیلی - پژوهشی علوم اجتماعی)، سال ششم، شماره ۱۹ و ۲۰، صص ۵۵-۴۸.
- توانایی، محمدحسین (۱۳۹۱)، ارائه الگوی حکمروایی خوب شهری بر مبنای سیره و روش رسول اکرم (ص) و امام علی (ع)، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد دوم، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تیس، صص ۶۳-۴۹.
- ثامنی، امیر و براتی، ناصر (۱۳۹۱)، موانع و چالش‌های گذار از مدیریت شهری به حکمروایی خوب شهری در ایران، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد دوم، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تیس، صص ۶۳-۵۹۳.
- حاجیانی، ابراهیم و ایرانشاهی، حامد (۱۳۹۱)، موانع فرهنگی و اجتماعی تحقق حکمروایی خوب شهری در ایران، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد سوم، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تیس، صص ۲۲۸-۱۸۱.
- رهنمایی، محمدتقی (۱۳۸۹)، بررسی الگوی حکمروایی خوب و نقش دولت در مدیریت و اداره امور شهرها در ایران، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شماره اول.
- سردارنیا، خلیل ا... (۱۳۹۱)، اصول حکمروایی خوب شهری در چارچوب نظریه سیستمی، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد اول، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تیس، صص ۱۷۱-۱۴۱.
- سلیمانی، علیاکبر و دیگران (۱۳۹۱)، جایگاه حکمروایی خوب در مقررات فرادستی نظام جمهوری اسلامی ایران، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد سوم، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تیس، صص ۹۳-۶۷.
- شریفیان ثانی، مریم (۱۳۸۰)، مشارکت شهروندی، حکمروایی شهری و مدیریت شهر، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۸، تهران: سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۵)، طرح تدوین چشم‌انداز و جهتگیری‌های استراتژیک تهران در افق ۱۴۰۴- مصوب سید و دوازدهمین جلسه رسمی-علنی-عادی شورای اسلامی شهر تهران (دور دوم) به تاریخ ۱۳۸۵/۰۱/۲۱.
- شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۸۶)، برنامه‌ریزی استراتژیک شورای اسلامی شهر تهران - مصوب سید و شانزدهمین جلسه رسمی-علنی-عادی شورای اسلامی شهر تهران (دور دوم) به تاریخ ۱۳۸۶/۰۲/۱۴.
- شهرداری تهران (۱۳۸۷)، لایحه برنامه پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۲-۱۳۸۸)، معاونت هماهنگی و برنامه‌ریزی.
- شهرداری تهران (۱۳۹۱)، برنامه عملیاتی میان‌مدت شهرداری تهران (۹۲-۱۳۹۰)، تهران: انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران، چاپ اول.
- شهرداری تهران (۱۳۹۱)، چارچوب و رویکردهای اصلی برنامه عملیاتی پنج‌ساله شهرداری تهران (۹۷-۱۳۹۳)، معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهری.
- شهرداری تهران (۱۳۹۱)، حکمروایی خوب شهری (مجموعه مقالات همایش علمی: جلد اول، دوم، سوم)، تهران: انتشارات تیس، چاپ اول.
- شهرداری تهران (۱۳۸۹)، دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۱۳۹۰ شهرداری تهران، ابلاغیه شماره ۸۹۱۰/۱۳۴۴۶۴۱ تاریخ ۱۳۸۹/۱۲/۲۸.
- شهرداری تهران (۱۳۸۹)، ایجاد تحول در نظام مدیریت اجرایی و ایجاد شهرداری الکترونیک- گزینه‌های راهبردی و سیاستی، ابلاغی شماره ۸۸۱۰/۵۳۱۴۰۶ تاریخ ۱۳۸۸/۰۷/۲۵ و شماره ۹۵۱۲۰ تاریخ ۱۳۸۸/۰۸/۱۲.
- دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (۱۳۸۶)، سند اصلی طرح راهبردی - ساختاری (جامع) شهر تهران، مصوب جلسه ۱۳۸۶/۰۹/۰۵.
- عابدی جعفری و دیگران (۱۳۹۱)، سنجش سلامت و فساد اداری برای پیشبرد حکمروایی خوب شهری، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد سوم، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تیس، صص ۲۷۱-۲۲۹.
- عرفانیان خان‌زاده، حمید (۱۳۹۱)، حکمروایی و نقش اداره امور شهری در عصر جهانی‌سازی، جلد اول، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تیس، صص ۵۵۹-۵۲۹.
- قالیباف، محمدباقر (۱۳۸۶)، حکومت محلی یا استراتژی توزیع فضایی قدرت سیاسی در ایران، تهران: انتشارات مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ اول.
- کاظمیان، غلامرضا (۱۳۹۲)، مدیریت شهری (جلد اول): مبانی و حوزه‌ها. تهران: انتشارات تیس، چاپ اول.
- کریمی، علی و پارسا، ندا (۱۳۹۱)، تبیین نظری حکمروایی خوب شهری، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد اول، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تیس.

- UN HABITAT (2007), Campaign on urban governance. <http://www.unhabitat.org>.
- UN HABITAT - Global Campaign on Urban Governance (2003), Urban Governance Index (UGI), Guidelines. <http://www.unhabitat.org>.
- UN HABITAT (2002), The Global Campaign on urban governance. <http://www.unhabitat.org>.
- United Nations Economic and Social Commission for Western Asia (2001), sustainable urban development: a regional perspective on good urban governance.
- Vansant, J. (2001), Cooperation for Good Governance. July. Terry Sanford Institute of public policy.

صص ۲۷۹-۲۳۹.

- کمانرودی کجوری، موسی و جنگجو، شهرام (۱۳۹۱)، بسترهای مدیریتی لازم برای تحقق حکمروایی خوب شهری در تهران، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد دوم، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تپسا، صص ۱۷۸-۱۲۵.
- لاله‌پور، منیژه (۱۳۸۶)، حکمروایی شهری و مدیریت شهری در کشورهای در حال توسعه، جستارهای شهرسازی (فصلنامه تحلیلی-پژوهشی علوم اجتماعی)، سال ششم، شماره ۱۹ و ۲۰، صص ۷۱-۶۰.
- محمدیان، محمدتقی (۱۳۹۱)، اصول و حیاتی حکمروایی خوب، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد دوم، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تپسا، صص ۴۷-۲۰.
- منصور، جهانگیر (۱۳۸۸)، قانون شهرداری‌ها، مجموعه قوانین و مقررات مربوط شهر و شهرداری، چاپ بیست و یکم.
- منصور، جهانگیر (۱۳۸۸)، آیین‌نامه مالی شهرداری‌ها، مجموعه قوانین و مقررات مربوط شهر و شهرداری، چاپ بیست و یکم.
- مهدیزاده، جواد (۱۳۸۶)، تحولات حکومت و دولت در عصر جهانی شدن - گذار از دولت اقتدار به دولت مدنی، جستارهای شهرسازی (فصلنامه تحلیلی-پژوهشی علوم اجتماعی)، سال ششم، شماره ۱۹ و ۲۰، صص ۳۱-۱۸.
- میدری، احمد و جعفر خیرخواهان (۱۳۸۳)، حکمروایی خوب؛ بنیان توسعه، انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- نویخت، محمدباقر و معصومی راد، رضا (۱۳۹۱)، بسترها و الزامات سیاستی و تقنینی حکمروایی خوب شهری در ایران، مجموعه مقالات همایش علمی حکمروایی خوب شهری، جلد دوم، شهرداری تهران، تهران: انتشارات تپسا، صص ۵۶-۲۱.
- نوبری، نازک و رحیمی، محمد (۱۳۸۹)، حکمروایی خوب شهری یک ضرورت تردید ناپذیر، دانش شهر، شماره ۱۱، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
- Ramakrishna, N. (2008), Metropolitan Urban Governance Approaches and Models: Some Implications for Indian Cities. Third international conference on Public Policy and Management on Urban Governance and Public-Private Partnerships.
- Taylor, p. (2000), UNCHS (Habitat)-the Global Campaign for Good Urban Governance. Environment and Urbanization. Vol. 12, No. 1, April.
- UNDP (2000), Characteristics of Good governance. The Urban Governance initiative TUGi.
- UN HABITAT (2009), Urban Governance Index (UGI), a Tool Measure Progress in Achieving Good Urban Governance. <http://www.unhabitate.org>.

۵۰

شماره یازدهم
تابستان ۱۳۹۳

فصلنامه
علمی-پژوهشی

مطالعات
شهری